

“KORPORATIV BOSHQARUVNING ASOSIY TAMOYILLARI VA ULARNING AKSIYADORLIK JAMIYATLARIDA AMALIY QO‘LLANILISHI

Ibodullayeva Sevinch To‘ychiboy qizi

TDIU, Menejment fakulteti KB-61 guruhi, 4-bosqich talabasi

Ibragimov G‘anijon G‘ayratovich

Ilmiy rahbar: Phd

Annotatsiya: *Ushbu maqolada korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillari — shaffoflik, hisobdorlik, adolatlilik va mas‘uliyat — mazmunan tahlil qilinadi hamda ularning aksiyadorlik jamiyatlari faoliyatida amaliy qo‘llanilishi yoritiladi. Tadqiqotda korporativ boshqaruvning samarali joriy etilishi aksiyadorlar huquqlarining himoyasi, boshqaruv organlari o‘rtasidagi vakolatlar taqsimoti va kompaniyaning investitsion jozibadorligini oshirishdagi o‘rni bilan bog‘liq holda ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, aksiyadorlik jamiyatlarida kuzatuv kengashi, ijro organi va audit tizimi faoliyatida ushbu tamoyillarni tatbiq etishning amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Maqolada milliy tajriba va xalqaro standartlar asosida takomillashtirish yo‘nalishlari ham taklif etiladi*

Kalit so‘zlar: *Korporativ boshqaruv, aksiyadorlik jamiyati, shaffoflik, hisobdorlik, adolatlilik, mas‘uliyat, kuzatuv kengashi, audit nazorati, aksiyadorlar huquqlari, investitsion jozibadorlik, tashkiliy tuzilma, strategik boshqaruv, moliyaviy hisobot, qaror qabul qilish mexanizmi.*

Annotation: *This article analyzes the main principles of corporate governance - transparency, accountability, fairness, and responsibility - and highlights their practical application in the activities of joint-stock companies. The study considers the effective implementation of corporate governance in connection with the protection of shareholders' rights, the distribution of powers between management bodies, and the role of the company in increasing its investment attractiveness. The practical aspects of implementing these principles in the activities of the supervisory board, the executive body, and the audit system in joint-stock companies will also be analyzed. The article also proposes areas for improvement based on national experience and international standards.*

Keywords: *Corporate governance, joint-stock company, transparency, accountability, fairness, responsibility, supervisory board, audit control, shareholder rights, investment attractiveness, organizational structure, strategic management, financial reporting, decision-making mechanism.*

Hozirgi vaqtda aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni kuchaytirish nafaqat iqtisodiy barqarorlik, balki investorlar ishonchini oshirish uchun ham muhim hisoblanadi. Oxirgi yillarda O‘zbekistonda bu sohada sezilarli o‘zgarishlar qilinmoqda. Masalan, 2024-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 900 dan ortiq aksiyadorlik jamiyati

faoliyat yuritmoqda. Ularning qariyb uchdan birida davlat ulushi mavjud. 2023–2024 yillarda 100 dan ortiq korxonalar aksiyadorlik jamiyati shakliga o'tkazildi yoki boshqaruv tizimi yangilandi.

Korporativ boshqaruv kodeksi asosida kuzatuv kengashi, audit nazorati va manfaatdor tomonlar bilan ishlash mexanizmlari bosqichma-bosqich takomillashtirilmoqda. Davlat aktivlarini boshqarish agentligining ma'lumotiga ko'ra, hozirda aksiyadorlik jamiyatlarining qariyb 70 foizi elektron hisobot va shaffoflik tizimiga o'tgan. Shunga qaramay, barcha tamoyillar amalda bir xil darajada ishlayotgani yo'q. Ayniqsa, hisobdorlik, adolatlilik va manfaatlar balansini ta'minlashda hali muammolar uchraydi. Shu sababli, korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillarini o'rganish va ularning aksiyadorlik jamiyatlarida qanday tatbiq etilishini tahlil qilish hozirgi kunda dolzarb mavzulardan biri sanaladi.⁷

Bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida aksiyadorlik jamiyatlarida boshqaruv sifatini oshirish eng muhim masalalardan biriga aylandi. Chunki korporativ boshqaruv faqat yirik korxonalar yoki xalqaro investorlar uchun emas, balki aksiyalar egalarining huquqlarini himoya qilish, kompaniya obro'sini saqlash va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun ham zarurdir. O'zbekiston sharoitida ham so'nggi yillarda bu yo'nalishda sezilarli siljishlar kuzatilmoqda. Masalan, korporativ boshqaruv tizimini yaxshilash maqsadida yirik aksiyadorlik jamiyatlariga xorijiy menejerlar jalb qilinmoqda, kuzatuv kengashlarida mustaqil a'zolar soni oshirilmoqda, aksiyadorlar bilan ochiq muloqot va hisobot berish amaliyoti yo'lga qo'yilmoqda. Statistika shuni ko'rsatadiki, 2022–2024 yillar davomida aksiyadorlik jamiyatlarining yarmidan ko'prog'ida boshqaruv strukturasi o'zgarishlar bo'lgan, ayrimlarida dividend siyosati va ichki nazorat tizimi qayta ko'rib chiqilgan.

Shu bilan birga, nazariy tamoyillarni amaliyotga to'liq tatbiq etishda qator to'siqlar saqlanib qolmoqda. Ayniqsa, kichik aksiyadorlar manfaatlari, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish, axborotdan foydalanish huquqi va rahbariyatning javobgarligi bilan bog'liq masalalar dolzarbligicha qolmoqda. Shunday sharoitda korporativ boshqaruvning asosiy tamoyillarini o'rganish, ularning amaliy qo'llanish darajasini tahlil qilish va mavjud bo'shliqlarni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvni kuchaytirish bo'yicha bosqichma-bosqich islohotlar amalga oshirilmoqda. Ayniqsa, shaffoflik, mustaqil kuzatuv kengashlari va elektron hisobot tizimining joriy etilishi ijobiy natija bermoqda. Biroq ayrim korxonalarda tamoyillarni amaliyotga to'liq tatbiq etishda muammolar saqlanib qolmoqda.

Kichik aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish, manfaatlar to'qnashuvini oldini olish va javobgarlik tizimini kuchaytirish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

2023–2024-yillarda O'zbekistondagi aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruvning asosiy ko'rsatkichlari.

⁷ "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2014

1-jadval⁸

Ko'rsatkich	Yil	Miqdor/foiz
Aksiyadorlik jamiyatlari soni	2024	900 dan ortiq
Davlat ulushi mavjud Aksiyadorlik jamiyatlari lar	2024	35%
Shaffoflik tizimiga o'tgan Akasiyadorlik jamiyatlarilar	2024	70%
Transformatsiya qilingan korxonalar	2023-24	120 dan ortiq
Mustaqil kuzatuv kengashi joriy etilgan Aksiyadorlik jamiyatlari	2024	45%

2023–2024-yillardagi statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tamoyillarini joriy etish bosqichma-bosqich kuchayib bormoqda. 900 dan ortiq aksiyadorlik jamiyatining mavjudligi bu boshqaruv modelining mamlakat iqtisodiyotida muhim o'rin egallashini anglatadi.⁹ Ularning qariyb 35 foizida davlat ulushi saqlanib qolayotgani boshqaruv sifatiga bevosita ta'sir qiluvchi omil hisoblanadi. Shaffoflik tizimi va elektron hisobotlar qamrovi 70 foizga yetgani investorlar ishonchini oshirishda muhim qadam bo'ldi. Ammo bu ko'rsatkich barcha tamoyillar to'liq ishlayapti degani emas — ayniqsa, moliyaviy ochiqlik va axborotdan foydalanish bo'yicha hali ehtiyojlar mavjud. Transformatsiya jarayonlari ham sezilarli darajada faollashgan — ikki yil ichida 120 ta korxonaning aksiyadorlik jamiyati shakliga o'tkazilgani boshqaruvni zamonaviylashtirishga bo'lgan talabni tasdiqlaydi. Shuningdek, mustaqil kuzatuv kengashlari faoliyat yurita boshlagan AJlar sonining 45 foizga yetgani xalqaro tajriba bilan uyg'unlashuvning ijobiy belgisi sanaladi. Biroq qolgan qismida manfaatlar to'qnashuvi va ichki nazoratning sustligi hali ham mavjud. Umuman olganda, mavjud ko'rsatkichlar ijobiy dinamikani ko'rsatsa-da, korporativ boshqaruvning eng asosiy tamoyillari — hisobdorlik, shaffoflik va adolatlilikni to'liq hayotga tatbiq etish uchun qo'shimcha mexanizmlar zarur.

Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini joriy etish O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. So'nggi yillarda boshqaruvni shaffoflashtirish, kuzatuv kengashlari faoliyatini kuchaytirish, aksiyadorlar manfaatlarini himoya qilish va hisobot berish tartibini takomillashtirish bo'yicha aniq natijalar kuzatilmoqda. Elektron axborot tizimlarining kengayishi,

⁸ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari – www.stat.uz, 2023–2024

⁹ O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari – www.stat.uz, 2023–2024

transformatsiya jarayonlari va mustaqil nazorat institutlarining paydo bo'lishi aksiyadorlik jamiyatlarining boshqaruv madaniyatini yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Biroq tizimni yanada mukammallashtirish uchun ayrim masalalar dolzarbligicha qolmoqda. Jumladan, kichik aksiyadorlarning huquqlarini kafolatlash, manfaatlar to'qnashuvining oldini olish, ichki audit mexanizmlarini mustahkamlash va javobgarlikni oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar talab etiladi. Davlat ulushi mavjud jamiyatlarda boshqaruvni bozor talablariga moslashtirish ham muhim vazifa sifatida qaralmoqda.

Umuman olganda, korporativ boshqaruv tamoyillarining bosqichma-bosqich tatbiqi aksiyadorlik jamiyatlarining samaradorligi, investitsion jozibadorligi va raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. Kelajakda bu yo'nalishdagi izchil yondashuv va amaliy mexanizmlarning takomillashuvi iqtisodiyot barqarorligiga bevosita hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. – Toshkent, 2014.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4759-son Qarori – "Aksiyadorlik jamiyatlarida korporativ boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida", 2019-yil.

3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari – www.stat.uz, 2023–2024

4. IFC (International Finance Corporation). "Corporate Governance Manual for State-Owned Enterprises". – Washington, 2018.

5. Karimov A., Yusupov Sh. "Davlat korxonalarida korporativ boshqaruvning zamonaviy yondashuvlari". – TDIU Ilmiy jurnali, №2, 2021.

6. World Bank. "Corporate Governance and Accountability in State-Owned Enterprises". – Washington, 2019.

7. UNCTAD. "State-Owned Enterprises: Reform and Governance Practices". – Geneva, 2019.